

KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARI VE ŞİDDET

Arş.Gör. Zeynep ÇETİN*

1. GİRİŞ

Kitle İletişim Araçları ve Şiddet konusunu irdelemeyi amaçlayan çalışmamız başlıca iki bölümde ele alınmıştır. Birinci bölümde şiddet kavramının farklı tanımlamaları verilerek, kavrama farklı bakış açıları sunulmakta; ikinci bölümde ise kitle iletişim araçları ve şiddet ilişkisi ele alınmaktadır.

Çağımız çok farklı biçimlerde tanımlanabilir. "Uzay çağı", "bilgi çağı", "sibernetik çağı" söz konusu tanımlardan birkaçıdır. Fakat bu tanımlamaların yanında çağımızın bir "şiddet çağı" olarak nitelendirilmesinin de pek yanlış olmayacağı kanısındayız. Gerçekten günümüzde dünyanın dört bir yanı savaşlar, iç isyanlar ve ayaklanmalarla deyim yerinde ise "kaynamakta"dır. Diğer yandan tek tek bakıldığında da, dünyanın pek çok ülkesinde; gasp, hırsızlık, ırza geçme, öldürme, tecavüz, işkence gibi "adi suç" olarak nitelenen bireysel görünümlü suçlarda büyük bir artış gözlenmektedir. Dolayısıyla gerek bireysel, gerek ulusal ve gerekse uluslararası düzeyde şiddet olgusu yaygınlığını giderek arttırmaktadır.

Bu noktada "şiddet"in kapsamlı bir biçimde tanımlanmasının ve kitle iletişim araçlarının şiddet olgusu ile ilişkisinin irdelenmesinin yararlı olacağı kanısındayız.

Şiddet, bireysel ve toplumsal bir olgu olarak psikolojik, sosyo kültürel ve sosyoekonomik boyut-

* M.Ü. İletişim Fakültesi

ları ile kitle iletişim araçlarında yer alırken, sözkonusu araçlarda yer verilen şiddet unsuru da toplumsal yaşamda yansımaları bulmakta/ toplumsal yaşamı etkilemektedir. Bir diğer anlatımla, bu kapsamda "realiteden medyaya" karşılıklı bir etkileşim söz konusu olmaktadır.

"Şiddet unsurunun kitle iletişim araçlarında sıklıkla yer alması, gerçek yaşamdaki şiddet olaylarının artmasına neden olur mu?" "Günümüzde gözlenen şiddet olaylarındaki artış olgusunda kitle iletişim araçlarının etkisi ve payı nedir?" "Kitle iletişim araçlarında şiddete yer verilmesinin olumlu yanları/boyutları da var mıdır ve varsa, nelerdir?" "Şiddet olgusuna kitle iletişim araçlarında abartılarak mı yer verilmektedir, yoksa reel yaşamın şiddeti çok daha büyük boyutlarda mıdır?"

İncelememiz, bu ve benzeri soruların yanıtlarını da araştırmayı ve ortaya koymayı amaçlamaktadır.

2. "ŞİDDET" KAVRAMINA İLİŞKİN TANIMLAR

Şiddet terimi, bir yanda olgular ve eylemleri; diğer yanda da gücün, duygunun veya bir doğa unsurunun varoluş üslubunu kapsamaktadır. Şiddet ilk anlamıyla huzur karşıtıdır; onu bozar veya tartışmaya açar. İkinci anlamıyla ise, ölçüleri aşan ve kuralları çiğneyen kaba ya da çılgın güçtür⁽¹⁾.

Şiddet teriminin kökenine baktığımızda Latince "violenta"dan geldiğini görürüz. Violenta; şiddet, sert ya da acımasız kişilik, güç demektir. "Violare" fiili ise şiddet kullanarak davranmak, değer bilmemek ve kurallara karşı gelmek anlamı taşır. Bu sözcükler güç, erk, yetke, şiddet,... yani etkinlik, değer ve yaşam gücü anlamını da kapsayan "vis" sözcüğü ile bağlantılıdır.

Sözcüğün günlük kullanımı incelendiğinde, çekirdek kavramın "güç" olduğu görülür⁽²⁾.

Şiddet, insanlararası ilişkilerde fiziksel güç kullanımınıdır. Tarihte büyük rol oynayan şiddet, bugün de yaşamımızın dokusunda yeralan bir öğedir. Toplumsal yaşamda, bireysel yaşamda her an devreye girebilecek, başvurulabilecek bir araç olarak yanibaşımızda duran şiddet, özellikle de egemenlik sisteminin vazgeçilmez bir parçasıdır⁽³⁾.

Şiddet toplu ya da bireysel, yasal ya da yasal olmayan yollarla fiziksel gücün kullanılması yanında, bunun kullanılmasından korkma, endişe etme duygusunun yaratılmasıdır. Kişilere ve diğer canlılara karşı fiziksel gücün gerektiğinde kullanılabilmesinin belirtilmesi,

zihinlerde şiddetin yaratılmasına ve rahatsız olunmasına neden olmaktadır.

Dolayısıyla fiziksel gücün yanında bu gücün kullanılabilceğinin gösterimi, daha az farkedilen fakat belki de daha yaygın bir şiddet türünü, ruhsal psikolojik şiddeti ortaya çıkarır (4).

Şiddet, kendisine karşı getirilen toplumsal yaptırımlara karşın, kurbanı zarar vermeyi amaçlayan ve kişisel kazanç ya da hoşnutluk duyumunun kasıtlı ve toplum dışı yansımasıdır(5).

Şiddet kavramı, karmaşık bir nitelik taşıyan, aşırı kuvvet kullanılmasına yönelik ve değişik amaçlarla gerçekleştirilen davranışları ifade etmektedir (6).

İşlerin çığırından çıkması ve düzenin bozulmasını da içine alan şiddet olgusunu, Georg Sorel ve Hannah Arendt birçok kez ele almalarına karşın, kavramı tam olarak tanımlamamışlardır. Örneğin, H. Arendt "şiddet alanına yaklaştığımızda karşımıza çıkan o bütünüyle karmaşık, olacakları önceden kestirebilmenin olanaksızlaştığı ortam" unsurundan söz eder (7).

Doğal, olağan veya yasal olarak nitelendirilen durumlarda uygulanan yönetim kurallarından ya da normlardan uzaklaşma anlamını içeren şiddet, aynı zamanda edimsel bir nitelik taşımaktadır.

Şiddet kavramı, başkaldırı kavramına bağlı olduğu için, sözkonusu başkaldırıya karşı beslenen olumlu veya olumsuz duyguları da yüklenir.

Günümüzde artık her türlü dağınıklığı, tüm toplumun düzenini bozmaya yönelik şiddet hareketleri olarak algılama eğilimi belirmiştir (8).

Şiddeti, egemenliğinin sürdürülmesinin bir aracı olarak görenlerin mevcut durumlarını devam ettirebilmek için çoğunluğun onayını sindirme, yalan ve her türlü insanlık dışı yollarla kazandıkları görülmektedir. Şiddete karşı olanların ise, öncelikle sözkonusu desteğin ortadan kaldırılması ve etkili olan çoğunluğun kullanılması sorununu çözümlenmeleri gerekmektedir (9).

Köknel'e göre saldırganlıkla, kızgınlık ve öfke arasında sıkı bir ilişki vardır. Saldırganlık ve şiddet, kızgınlık ve öfkenin eyleme dönüşen biçimidir. Amacı, karşısındaki nesnelere, kişileri bazen yok ederek, bazen tahrip ederek, bazen zarar vererek ortadan kaldırmaya yöneliktir. Ama bu yok etme, zarar verme sözlü de

olabileceği gibi, sözlü olarak başlayıp değişik eylem biçimlerine kadar şekil değiştirerek de yer alabilir (10).

"Şiddet", belirli eylemleri yapanlardan çok onların tanığı ya da kurbanı olanlara ait bir sözcüktür (11).

Gündelik Anglo-Sakson kullanımında "violence" (şiddet), hoş olmayan, kabul edilmesi imkansız, yasadışı ve rahatsız edici, negatif ahlaki imalar taşıyan davranışlar olarak tanımlanır.

Sonuçta, bütün kültürler için geçerli olabilecek tek bir şiddet tanımı yapmanın güçlüğü, hatta olanaksızlığı görülmektedir (12).

Şiddet, -güç, kuvvet ve dayanıklılıktan farklı olarak- her zaman "uygulamaya" (Engels'in de belirttiği gibi) ihtiyaç duyduğu için, teknoloji devrimi ve araç yapımındaki devrim, öncelikle savaşta ortaya çıkmıştır (13).

O'Sullivan'a göre, Arendt'in ulaştığı temel sonuç şudur: "Şiddet uygulaması... dünyayı değiştirir, fakat bu değişikliğin olası yönü, daha zorba bir dünya doğrutusundadır" (14).

Şiddet, Batı dünyasının en gelişmiş ülkesi ABD'de yalnızca gece bastırıldığında New York'un, Chicago'nun karanlık sokaklarındaki hırsızlık, yaralama ve soygunlar olarak yaşanmamaktadır. Şiddet, aynı zamanda, artan işsizlik, maliyet indirimleri için otomasyonun yaygınlaştırılması ile ortaya çıkan nitelikli işgücünde dahi istihdam dışı kalma durumu, yüksek öğrenim gören uzmanlaşmış kişilerin bile geçici ve rastgele işlerde çalışmayı kabullenecek kadar işsizliğin yüksek oranlara varması şeklinde de ortaya çıkmaktadır (15).

Nitekim Mandel'e göre suça ve şiddete duyulan ilgi, çoğu dedektif romanı okuyucuları için doğal olarak sadece platonik bir nitelik taşımakta ve kitaplarda kalmaktadır. Ancak geç kapitalizm altında büyük kentlerde adı suçların on misli artması, birçok ülkede burjuvazinin bir yandan solu "şiddete karşı yumuşak olmak"la karaladığı, diğer yandan ise gerek kitle iletişim araçları gerekse doğrudan politik davranış biçimleriyle halkta bir "şiddet korkusu" yaratıp bunu anti-demokratik yasaları çıkartmak için kullandığı görülmektedir (16).

Riches, şiddetin sosyal ve kültürel bir kaynak olma niteliğini oluşturan üç ana etkenin bulunduğunu varsaymaktadır. Bunlar (17):

1. Şiddet edimleri, gerek araçsal gerekse dışavurum işlevlerini aynı derecede etkili biçimde yerine getirirler. Muhtemelen

araç işlevinin daha temel bir nitelik taşıdığı söylenebilir. Çünkü şiddetin çekirdek amacı olan taktik caydırıcılık, araçsallığı içerir.

2. Şiddet en yaygın olarak siyasi çatışma ve uzlaşma bağlamında manüpile edilebilir. Burada içsel özelliklerin ilginç bir bileşimi görülür. Bir yandan farklı kültürel fikirlere bağlılık duyan türden kişiler, şiddet edim ve imajlarına aynı temel anlamı yüklerken; öte yandan şiddet kavramı, meşruluğu son derece tartışmaya açık bir edim fikriyle içiçedir.
3. Bütün bu özellikleri ve nitelikleri harekete geçirmede, şiddet uygulayıcısının ihtiyaç duyduğu kaynaklar ve bilginin azlığı dikkate değer.

Ergil'e göre; çağdaş toplumda saldırgan davranışın üç temel kaynağı vardır (18):

1. Aile üyelerinin örnek ya da destek olması.
2. Kişinin etkisi altında bulunduğu alt kültür ve bunun kişiye benimsettiği yaşam biçimi.
3. Kitle iletişim araçlarından ve özellikle de televizyondan seçilen simgesel örneklerdir. Heterojen ve sürekli değişim, yani endüstrileşme, kentleşme, . . . sürecindeki toplumlarda, davranışların özel eğilimleri, ebeveynlerden kaynaklanan ya da geleneksel nitelikteki örneklerin etkinlik ve değerlerini azaltmaktadır.

Şiddetin gücü, şiddetin hem pratik hem de sembolik amaçlar için uygun niteliğinden kaynaklanmaktadır. Şiddet, sosyal çevreyi dönüştürme aracı olarak ve kilit sosyal fikirlerin önemini gösterme aracı olarak son derece etkili olabilir.

Şiddet edim ve imajlarının dışavurum işlevi, öncelikle şiddetin görünürlüğünü ve ikinci olarak da ilgili herkesin (kültürel arka planları ne kadar farklı olursa olsun) söz konusu edim ve imajlardan en azından belirli bir asgari ortak yorum çıkarma ihtimalinin yüksekliğini kullanır. Şiddetin bu iki özelliği, onu mükemmel bir iletişim aracı kılar (19).

3. KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARI VE ŞİDDET

Kitle iletişim kavramına ilişkin bazı tanımlara, bu kavramın konumuz açısından önem taşıyan kimi özellikleri bakımından bu bölümde yer verilmesinin yararlı olacağı kanısındayız.

- Kitle iletişimi, aynı iletiyi, aynı kısa zaman süresi içinde çok sayıda insana ulaştıran bir iletişim yoludur.
- Bu araçların her bir bölümü, belirli toplumsal - ekonomik ve kültürel özelliklerdeki toplum kesimlerine seslenmektedir.
- Sanayi -kent toplumuna özgü ileri ölçülerdeki işbölümü ortamında atomlaşan, atomlaştıkça da toplumsal- yapı örgütlenişine bağımlılığı artan bireyler, kitle iletişiminde, kendilerini dünyaya bağlayan bir pencere bulmaktadırlar (20).

Demek ki kitle iletişim araçları herkesçe aranan, bireyler ve toplumsal kümeler üzerindeki etkileri büyük olan araçlardır.

Kitle iletişimi, tüm görsel-işitsel sistemleri ve yazılı basını içerir. Yapılan araştırmalara göre, kitle iletişimi ile şiddet arasındaki bağlantılarda, TV, şiddeti yayan ve temelde ona örnek oluşturan bir olgudur (21).

Ancak kitle iletişim araçlarını toplumların yapısından, kurumlarından ve koşullarından soyutlayamaz, politik sistemden ayrı tutamayız. Çünkü sosyo-politik olgular ele alınıp irdelenmeden hiç bir sosyal kurum hakkında bilimsel bir araştırma yapılamaz.

Bu nedenle, devletin şiddete yaklaşımının ne olduğunu bilmeden, kitle iletişim araçları ile şiddet arasındaki ilişki sorununa yanıt bulamayız. Toplumdan topluma değişmekle birlikte bu konuda devletler, seçici davranırlar ve bir anlamda da kurumsal ve yasal düzeyde şiddeti cesaretlendirirler (22).

Bu, kitle iletişim araçlarının şiddet üzerinde hiçbir etkisi olmadığı anlamına gelmemelidir, ama kentlerdeki şiddet ya da karışıklık olaylarının kökenindeki temel nedenler, yabancılaşıma ve yoksullaşmadır. Buradaki asıl sorun, kitle iletişim araçlarının bu yoksullaşıma sürecine nasıl ve ne şekilde katkıda bulunduğudır. Aslında bu katkı, şiddeti överek ya da şiddet yoluyla yapılmamakta; reklamlar, tüketimi pompalayıcı haberler ve benzeri şekillerde gerçekleşmektedir.

Bir başka deyişle, kitle iletişim araçlarının şiddete en büyük katkısı, reklamlar ve tüketimi pompalamak yoluyla, sıkıntı içindeki insanlara hiçbir zaman erişemeyecekleri yaşam düzeylerini özletmek yoluyla şiddete ortam hazırlamasıdır (23). Örneğin, Taner Ay bu konuda şunları ifade etmektedir: "Kapitalizmin içine düştüğü bir iflas çukuru olan bu sessiz çoğunlukla (yani kitleyle), sadece şiddet aracılığı ile ilişki kurulabilmektedir. Bunun için televizyonların haber programlarına bakmak yeterlidir" (24).

Martin Esslin'e göre, son yirmi yılda gençlerin neden olduğu şiddetteki uyarıcı artış, TV'deki şiddetle gençlerin işlediği suçlar arasında bir bağlantı olduğunu açıkça dile getirmektedir. Yapılan bir araştırmaya göre, Amerikan televizyonunun ana yayın kuşağında saatte ortalama beş defa, hafta sonu gündüz yayınlarındaki çocuk programlarında ise saatte on sekiz defa şiddet olayları gösterilmektedir.

Ancak, yalnızca ekrandaki şiddet hareketlerine açıkça yer verenleri sayan miktarcı yaklaşım, kendi içinde tutarsızdır. Asıl sorun, malzemenin miktarı değil, niteliğidir. Önemli olan sözkonusu şiddet olaylarının kaçta kaç olduğu değil, işlenişindeki ciddiyet ve sanatkarlıktır (25).

Birkaçı dışında, araştırmacılar genellikle saldırganlığı laboratuvar düzeyindeki verilere dayanarak incelemişlerdir. Buna karşılık politikacılarla eğitimciler, araştırmacıların tersine, şiddetin kıyıya varan boyutlarını laboratuvar olayının dışında kalarak incelemişlerdir.

Artan şiddet olayları ile kitle iletişimi ve şiddet arasında bir ilintinin varlığı konusunda her ne kadar belirgin bir bağlantı ortaya konulamamışsa da, kitle iletişim araçlarının şiddeti yönlendirmesi ve etkilemesi üzerinde bir görüş birliğinden söz edilmektedir.

İzleyiciler, şiddete dayalı film ve diğer gösterileri giderek daha az önemseyerek ya da çarpıtarak, gerçek yaşamın bir parçası olarak görmeye başlamaktadırlar.

Şiddet olaylarını körükleyen, şiddet ögesi içeren görüntüler olmadığını tartışan toplumsal eleştirilerin çoğu için, bunların fazla bir önemi yoktur.

Tam tersine, bu tartışmalar şiddet gösterimini kitle iletişimi genelinde önemli, dolaylı, yanlış ya da düşsel bile olsalar, toplumsal davranışlar açısından gerçekte kabul edilebilir nitelikte görebilmektedirler (26).

Comstock, kitle iletişimine ilişkin yazılara bakıldığında gerek yazılı basın, gerek TV ve gerekse filmlerde gösterilen şiddete dayalı öykülerin, şu şekildeki yaklaşımlarla saldırganlığı dürtüleyebileceğini ortaya koymaktadır: Şiddet ne zaman ki ödüllendirilir, çekici gösterilir, gerçek olur ve haklı kılınırsa; ne zaman ki şiddet yaratan, bu davranışından ötürü eleştirilmezse, kurbanını incitmeyi ya da aşağılamayı eğilim şeklinde gösterirse, basılı yada görsel-ışitsel iletişim araçları o zaman daha fazla etkili olmaktadır (27).

Halloran'a göre gerçek şiddetin kökleri, toplumsal çöküntüden kaynaklanmaktadır. Yoksullaşma, aşırı kalabalıklaşma vb. koşullar, insanların kendi yaşamlarını etkileyen kararlara katılamamaktan duydukları umutsuzluğu dışa vurmak için başka çözüm yolu bulamadıklarını göstermektedir. İşte bunlar, şiddet olaylarının gerçek nedenlerini oluşturmaktadır (28). Örneğin, ABD'de ailesi ile sorunları bulunan, yeterli ilgi ve sevgiyi göremeyen, giderek mahallesinde "çete" türü oluşumlara giren çocuklarla ilgili olarak TV'deki şiddet olgusunun yarattığı etkileşime şöyle bir örnek vermek olasıdır: ABD'de televizyonda gösterilen bir adam yakma sahnesi, küçük-büyük tüm izleyicileri dehşete düşürmüş, bu filmin gösterilmesinden kısa bir süre sonra, gazeteler birkaç gencin, yolda soydukları bir kadını yakmaya kalkıştıklarını yazmıştır. Ancak, TV'den etkilenen bu gençlerin düzensiz, dağılmış ailelerden geldiği öğrenilmiştir (29).

Televizyonda yer alan şiddeti iki bölümde ele alabiliriz. Bunlardan ilki, cinsel iletiler içermeyen şiddet yani düz şiddet olarak; diğeri ise, şiddetin cinsellik içeren bölümü yani pornografik şiddet olarak adlandırılabilir.

Düz şiddet televizyonun tüm programlarında yaygınlaştığı halde pornografik şiddet, düz şiddetten daha tehlikeli sonuçlar doğurabilmektedir. Çünkü pornografik şiddet, kadın ile erkek arasındaki iletişime kısıtlar koymakta, kadını aşağılamakta ve bununla birlikte sosyal dengeyi yıpratmaktadır.

Şiddetin TV tarafından gösterimlenmesi, konuyu daha da ürkütücü boyutlara ulaştırmaktadır. Zira TV, en çok alıcıya sahip olan kitle iletişim aracıdır. Bu yüzden düz şiddet ve pornografik şiddetin etkileri daha güçlü olacaktır. Bu etkiler ise bireysel değil, toplumsaldır ve korkutucu olan tarafı, yapabileceği etkilerin toplumsal değişmelere neden olabileceğidir (30).

Şiddet içerikli TV programlarının yoğun biçimde izlenmesinin bir çok olumsuz etkilerinin olabileceği öne sürülmüştür. Toplumun şiddete karşı duyarsızlaşması, şiddete ilişkin olumlu tutumların gelişmesi, suç oranının artması ve çocukların saldırgan davranışları öğrenmesi bu tür programların yol açtığı ileri sürülen olumsuz sonuçlardan bazılarıdır (31).

Temel soru; kitle iletişim araçları, toplumu yansıtan bir ayna olarak mı hizmet vermektedir, yoksa kitle iletişim araçlarının kendileri, hayallerin çok faal birer üreticisi ve belirleyicisi midirler?

Schiller'in yorumuna göre, en azından 40 yıllık ABD deneyiminde, görsel ve yazılı kitle iletişim araçları üzerinde yapılacak dikkatli bir gözlem, mesajlar ve imgelerin ABD'deki en etkin grup ve sektörlerin temel konum ve politikalarıyla son derece yakınlık içinde olduğunu ortaya koymaktadır. Schiller, bu konuda, bazı casus filmlerini örnek vermektedir. Bunlar aynadan yansıyan hayaller ve görüntüler değildir.

Schiller, kitle iletişim araçlarının ABD'de son derece sıkı ilişkilerle örgütlenmesinin, şiddet ögesini etkilediğini ve büyük oranda da teşvik ettiğini belirtmektedir. Bunun sonucundadır ki, gerek davranış ve gerekse fiziksel etkiler olarak sertlik ortaya çıkmaktadır. Bu, olabildiğince fazla izleyici ve okuyucuyu çekebilmek için yapılmış hesaplı bir çalışmadır. Denilebilir ki, ticari yapıyla şiddete dayalı gösteriler arasında, dikkat çekmek bakımından son derece sıkı bir bağ vardır (32).

Edebiyatta, sinemada ve özellikle TV programlarında şiddetin ve onun olumsuz bir tavırla ele alınmasındaki, işlenmesindeki artış, bu durumu ortaya koymaktadır. Böylece medya, yaşanan fiili realitenin vahşetine karşı insanlara bir farkındalık kazandırmak yerine, fiili durumun vahşetini meşru gösterip, kabullenilmesini hızlandırmakta, yaygınlaştırmaktadır. Modern toplumlardaki medya, gündelik hayatın güçlükleri, sorunları, yaşama mücadelesi içinde kendini kuşatan hayatın ona çektirdiği ve yaptırdığı vahşeti algılamakta büyük güçlükler çeken sıradan insanlara yardımcı olmamakta, daha doğrusu olamamaktadır. Zira satma zorunluluğu, medyanın yöneticilerini "Ne satarsa, onu yayına çıkarırım" anlayışına itmektedir. Medyanın bu düzeni olumsuzlayıcı yayın politikası, çoğulcu iktidar yapılanmasının da ortadan kaldırılmasına varacak gibi görünmektedir (33).

Genel olarak, televizyonun çocuklar üzerinde etkileri incelendiğinde, televizyonda yer alan şiddet ve pornografi içeren iletiler akla gelmektedir. Bu nedenle aileler, çocuklarının bu tür iletilerden olumsuz yönde etkilenebileceğinden kuşkulananmaktadır. Örneğin, bir insan tüm hayatı boyunca bir ya da iki ölüm olayı görebileceği halde, televizyonda her gün binlerce ölüm olayına tanık olur. Ayrıca insanların her gün yüzlerce kez bir cinayet görmesi ancak TV'de mümkündür.

Bu olgu, henüz TV ile gerçek yaşam arasındaki farkı algılayamayan çocuklar için olumsuz etkiler doğurabilir. Çocukların gerçek yaşamda da bu kadar çok cinayete tanık olabileceklerini düşünmesi, çocuklarda paranoyak davranışların gelişmesine neden olabilir (34).

Bir programın seyredilebilir olması için izlenebilecek en ucuz yol, bilindiği gibi şiddet ve cinselliği kullanmaktır. Olaya bu açıdan bakıldığında ise, zararlı çıkanlar çocuklar gibi görünmektedir. Çünkü çocuk, zihinsel süreçlerindeki özelliklerinden dolayı, izlediklerini yetişkinler gibi algılamamakta ve yetişkinden farklı bir biçimde etkilenmektedir. Çocuk güce özendiği, kuvveti aradığı için yapımcı onun bu ihtiyacından yola çıkarak, güçlü, saldırgan, problemlerini kaba kuvvetle çözen, sempatik, sihirli ve tükenmez güçleriyle her şeyin üstesinden gelen "medya kahramanları"nı yaratmaktadır. Bu kahramanların kötülükle savaşıyor olması ise, sadece saldırgan davranışı rasyonalize etmek, haklı hale getirmek için bir bahanedir. Önemli olan, güçlü, silahlı olmaları ve problemleri şiddet yoluyla çözmeleridir. Bu tarz mesajların sıklığı, kahramanların sevimlilikleriyle birleşince, bir de iyi kalpli oluşları vurgulanınca, çocuğun bunlara öykünmemesi için bir sebep yoktur (35).

Saldırganlık konusunda yapılan araştırmalar sonucu, çocuğun saldırgan davranışları taklit ettiği belirlenmiştir. Daha da önemlisi, çocuklardaki saldırgan davranışların daha çok devamlı TV izleyenlerde görüldüğü ve TV'deki şiddet unsurlarıyla ilgili olduğunun saptanmasıdır (Stewart 1969, Heinfield 1972) (36).

Kitle iletişim araçlarının, saldırganlık ve şiddet olaylarının ortaya çıkmasında ve artmasında bir payının bulunup bulunmadığı, varsa derecesinin ne olduğu tartışma konusudur. Bir başka deyişle, kitle iletişim araçları kanalıyla kamuoyuna yansıtılan iletilerde yer alan şiddet ile, şiddet konusu davranışlar arasında bir nedensellik var mıdır? Bu soruya herkes her zaman olumlu yanıt vermektedir. Bu konudaki görüşleri, başlıca iki grupta toplamak olasıdır:

Birincisine göre, "şiddet ile, kitle iletişim araçlarının şiddeti özendirme olgusu" arasında zorunlu bir bağıntı yoktur. En azından, bu henüz kanıtlanmış değildir. Bu araçlar, şiddet konusu davranışların tek nedeni değil, olsa olsa bunların doğmasına katkıda bulunan etmenlerden biridir (37). Kaldı ki, kitle iletişim araçlarının ters yönde, yani olumlu bir etkisinin bulunduğundan da söz edilebilir. Çünkü bu tür yayınlar, düzensizliğe karşı tepki göstermek amacıyla, halkın birlikte harekete geçmesine yardımcı olabilir.

Bu görüşün yandaşları, şiddet olaylarının yığınlara duyurulmasının olumlu bir katalizör olduğunu vurgularlar. Gerçekten, toplumda bir dayanışma duygusunun yaratılmasında, halkın estetik ve etik duygularına ters yönden hitap ederek, suçun olumlu işlevler görebileceğine K. Marx'da, E. Durkheim'e de ve M. Mead'de de

rastlanabilmektedir. Bu değişik görüşü, Halloran şu sözlerle dile getirmektedir: "Kimi koşullarda hukuk dışı şiddet kullanılması, özellikle TV kameralarının ışıkları altında sunulduğunda ve geniş halk kitlelerinin rahatlıkla görebileceği bir duruma getirildiğinde, o ana kadar benimsenen bir uygulamanın reddi ile sonuçlanan bir ilgiye, bir tepkiye ve karşı koymaya yol açabilir" (38).

İkinci grupta toplanan görüşler ise, terör ve şiddet olayları ile kitle iletişim araçları arasında bir "sembioz yaşam ilişkisinin" bulunduğunu varsayarlar. Bu görüşe göre, yarattıkları olayların canlı yayınlara konu olması, eylemcilerin en büyük isteğidir ve bundan birtakım zararlı sonuçlar doğabilmektedir. Ayrıca şiddet olaylarının kitle iletişim araçlarında yer almasının bir "bulaşma etkisi" vardır. Bunların yayınlanmasından sonra birçokları bu eylemleri yinelemeye öykünerek övünme payı çıkarmaya çalışabilirler (39).

Gerçekten kitle iletişim araçlarının kötüye kullanılmasının büyük toplumsal zararları vardır. Tek yönlü olan bu araçların yol açtığı zararların giderilmesinin maliyeti yüksektir (40). Dolayısıyla kitle iletişim araçlarının kullanılmasının büyük bir özen gerektirmesi, sonuçlarının öneminden ileri gelmektedir.

Kitle iletişim araçlarının yarattığı etkilerin sonuçları hakkındaki en çarpıcı tartışmalardan biri, TV'deki şiddet gösterilerinin, değişik izleyici kesimleri üzerinde yarattığı etkiye ilişkindir. Bu konuda yapılan çalışmaların en önemlilerinden biri, George Gerbner'in "TV ve Kültürel Göstergeler" konulu çalışmasıdır. Bu çalışma, konusunda tek ve önemlidir. Çünkü aile, çocuk ve şiddet tartışmalarının çok ötesine gitmiş ve araştırmayla elde ettiği verileri çok daha geniş ve derin tartışmaların açılması amacıyla kullanmıştır.

Tezine göre, TV'lerin ana programlarında yani büyük izleyici kitlelerini çeken akşam yayınlarında, gerçek dünya çarpıtılarak verilmektedir. Böylelikle gerçek yerine, sunulanların benimsenmesi sağlanmaktadır. Bu programların diğer bir amacı da, özellikle akşam izleyicilerini, içinde yaşadıkları dünyanın, gerçekte olduğundan çok daha kötü ve tehlikelerle dolu olduğuna inandırmaktır.

Gerbner'in bulgularından bazıları şöyle sıralanabilir (41):

Akşam yayınlarındaki programların erkek karakterleri, ABD TV'lerinde kadınlara 1/3 oranında ezici üstünlük sağlamaktadır. Kadın karakterler ise güçlü erkekler karşısında zayıf, edilgin ve ikinci sınıf insan konumunda sunulmaktadır.

- 65 yaşın üstündeki yaşlı insanlar, TV programlarında aşağılanarak gösterilmektedir.
- TV'nin zencilere yaklaşımı ve tutumu, görüntüden ziyade imgeseldir.
- Amerikan izleyicileri, Amerikan vatandaşlarının çoğunluğunun fizikçi, avukat, sporcu ve eğlence dünyasının insanları olarak tanıtılmasıyla şartlandırılmaktadır.
- TV'deki suç oranı, gerçek hayattakinin on katıdır.

TV'deki magazin programlarının içerdikleri şiddet ile, gerçekleştirdikleri toplumsal etkinin gücünün ise daha fazla olduğu ileri sürülmektedir (42): 1975 ve 1985 yıllarında Belgrad televizyonundaki şiddet görüntüleriyle ilgili olarak yapılan iki araştırma; magazin programlarındaki şiddet sahnelerinin diğer programlardakinden çok daha fazla etkilediğini, çünkü bu tür programların izleyicilerin ilgisini en fazla çeken ve en fazla izlenen programlar olduğunu ortaya çıkarmıştır. Üstelik bu tür programlarda, filmin kahramanı veya canlandırılan öykü arasında kolaylıkla bir duygu bağı kurulabildiğinden, izleyicinin kendini özdeşleştirebilme olasılığı da aynı oranda artmaktadır.

Diğer yandan Tangney ve Fershbach tarafından yürütülen bir araştırmanın sonuçlarına göre, ortalama bir Amerikan ailesi haftada yaklaşık otuz saat TV izlemektedir. Amerika'da yapılan bir başka araştırmanın sonuçlarına göre ise, popüler TV programlarının % 80'i şu ya da bu biçimde şiddet içermektedir (43).

Türkiye'de yapılan bir araştırma ise TV kanallarında sadece 1 günde öldürülen insan sayısının 500, yaralı sayısının ise 600 olduğunu ortaya koymuştur (44).

Halloran'a göre TV'de şiddet gösteriminin nedeni, toplumdaki mevcut hegemonik yapının korunmasıdır. Bu korunmayı sağlayacak ve bu düzeni meşru kılacak en önemli araç ise televizyondur. Zira televizyon, kitleleri, içinde buldukları reel yaşamdan çıkarıp görüntü dünyasına götürmektedir. Televizyonun tanıttığı bu dünyada iyiler de, kötüler de sorunlarını çözmek, amaçlarına ulaşmak için şiddet kullanırlar. Böylece şiddet, sorunların çözümü için bir yol olarak sunulur (45).

Saldırganlık ve şiddetin insanlar tarafından kanıksanma, olağan sayılma durumu özellikle çocukluk çağında ortaya çıkar. Çocuk, şiddet ve zorlamalarla ilgili yayınları seyrede seyrede bunları kanıksar ve çevresinde gerçekleşse bile tepki vermez, tıpkı TV seyrediyor gibi. . . (46).

Bazı araştırmalar, saldırgan konulu çizgi filmleri sıklıkla izleyen çocukların, oyuncakları ile daha saldırgan bir biçimde oynadıklarını da göstermektedir.

Bandura, ekranda sapık ve aykırı davranışlarını serbestçe sergileyen film kahramanlarının, onları izleyen çocuklar üzerinde, sözkonusu davranış kalıplarını aktarmada, gerçek yaşamdaki tipler kadar etkide bulunduğuna inanmaktadır (47).

Şiddet gösterimine karşı aldırma tutumunun uzun bir dönem sürdürülebilmesinde "düz şiddetin fantazyaya kurgulaması içinde gösteriminin arınma/catharsis sağlayacağı" görüşünün büyük etkisi olmuştur. Bu görüş aynı zamanda şiddet olgusunun, toplumsal formasyonun sürdürülebilmesi yönünden ne anlama gelebileceğinin kavranmasını da önlemiştir (48).

Bu konuda araştırmalar yapan (Feschbach, 1955, 1961, 1968 ve 1969; Milgram ve Shotland 1973; hatta bir yönüyle Tannenbaum 1970)'a göre, şiddet yayınlarını izlemek insanda anti-sosyal davranışlara yol açmaktadır (49).

TV'deki şiddet ve onu izleyen saldırganlık arasındaki ilişki hakkında birbiriyle uyumlu ve önemli, güvenilir sonuçları ortaya koyan çok sayıda çalışma sözkonusudur, fakat bu çalışmalar anti-sosyal davranışlar üzerinde genel olarak ve yaygın biçimde TV'nin katkısı olup olmadığı hakkında doğrudan ve kesin bir bağlantı ortaya koyamamıştır (50).

Diğer yandan Hueseman, Friedrich-Cofer ve Husten ile Comstock ayrı ayrı yaptıkları literatür taramalarına dayanarak eldeki kanıtların, ekranda izlenen şiddetin, çocukların saldırgan davranışlarının artmasına neden olduğu sonucuna varmışlardır (51).

Anti-sosyal davranışların kökünün "insan doğası"nda olduğunu savunan yazarların görüşleri, daha sonra yapılan araştırmaların bulgularınca pek doğrulanmamaktadır (52). Örneğin, Berkowitz (1962-1969); Bandura ve diğerleri (1973), Georg Gerbner (1974); ve hatta bir bakıma Tannenbaum'un (1970) araştırmalarına göre Freud'dan esinlenerek geliştirilen Arınma (catharsis) hipotezi, Freud' dan da fazla Freud'cu bir özdedir. Çünkü Freud'un kendisi, arınma'dan sözemiş değıildir.

Berkowitz'e göre şiddet gösterimini izlemek saldırganlık eğilimini arttırmakta, bu nedenle yaşamda şiddete yöneltebilmektedir.

Bandura ve diğerlerine göre, şiddeti içeren yayınları izlemek, kişiye, şiddet modellerini kazandırmakta ve kitle iletişim araçlarından öğrenilen bu modeller, ilerisi için davranışa hazırlık biçimleri edinilmesine yol açmaktadır. Ancak, bu hemen irrasyonel bir biçimde saldırganlık davranışı yaratmamakta, ilerde benzer bir durumla karşılaşıldığında, edinilen bu davranışsal hazırlıklar, küçük bir belirtken uyarı ile karşılaşır karşılaşmaz aktifleştirilmekte yani şiddet eyleminde bulunmaya yol açmaktadır. Böylece, saldırganlık davranışları başat anlayışın tersine içgüdüsel olarak değil, toplumsal olgular olarak kavramlaştırılmaktadır. Dolayısıyla kitle iletişim araçlarındaki şiddet gösterimi, kültürel olarak çarpık bir tarzda kişilik edinmelerine yol açabilmektedir. Bu olgunun ise, bireylerin toplumsal yaşamlarında benzer bir durumla karşılaştıklarında şiddet davranışlarına yönelmelerini kolaylaştırabileceği anlaşılabilir.

Örneğin, 1980'li yılların ortalarında ABD'deki ana TV yayınlarındaki eğlendirici programların %54'ü şiddete dayalı öğelerden oluşmakta; %9'a varan orandaysa düşmanlık işlenmektedir.

ABD'deki 16 yaşındaki bir çocuk, o yaşa gelinceye dek TV'de yaklaşık iki yüz bin şiddet ve en az elli bin cinayet görmektedir. Son verilere göre, kadın ya da erkek ortalama bir yetişkin ölüncüye kadar yaklaşık bir milyon şiddet sahnesiyle, iki yüz elli bin cinayet görmektedir. Ne var ki, gerçek yaşamda, şiddete bu kadar rastlanmamaktadır (53).

Gerbner'in araştırması ise çok daha önemli yenilikler getirmiştir. O'na göre bu tür yayınlar, şiddeti ve şiddetin kurbanı olmayı meşrulaştırmaktadır. Bu meşrulaştırma ile bilinç değiştirilmektedir. Özellikle, izlenen yayınlarda şiddetin yasalardan yana görevli kişilerce uygulanması durumunda, seyircinin çok daha kapsamlı bir tehlikeyle karşı karşıya kaldığını; çünkü seyircinin toplumsal realiteyi yanlış biçimde algılamaya sürüklendiğini belirtmektedir. Böylece bu tür yayınları izleyen kişiler, kader ve geleceklerini, kendilerinden çok "yönetenlere" bırakılması gereken bir sorun olarak görmeye başlamaktadır. Bu da, bugünkü toplumdaki yönetimlerin meşruiyet anlayış ve sınırlarını zorlamakta olduğu endişesini yaratmaktadır (54).

Şiddetin meşrulaştırılmasında bir diğer yaklaşıma ilişkin örnekler, ABD'deki ana TV programlarında sıklıkla görülmektedir. Sözkonusu programlarda öç ve nefretin çok sık işlendiği görülür. Eline silahı alıp, adaletin olmadığı yerlerde kötü adamın peşine

düşüp onu öldürmek, son derece sık işlenen bir konudur. Genellikle geceleri yayınlanan programlarda polis ya da özel dedektiflerin işkence yapması, Amerikan TV'leri için sıradan bir konu olup gösterilen şiddet sahneleri, son derece çarpıtılmıştır. Böylece, iyi insanlar tarafından yapıldığında, şiddetin olumlu ve iyi olduğu işlenmektedir.

Gerçek hayatta, Chicago'daki bir polis görevlisi 27 yıl boyunca silahını bir kez bile kullanmaz iken Amerikan TV'sinde, bir polis memuru gerçektekinden sekiz yüz kat daha sert gösterilmektedir. Bununla birlikte, TV'de, kötülerini vurmaları, tehlikeli durumları çözümlenmesi için tabancasını kullanmaktadır. Kurşunu yiyenler, hep kötülerdir; iyi insanlar hemen hemen hiç incinmezler ve asla vurulmazlar (55).

Ancak son yıllarda ABD'de, TV'deki şiddet konusunda yasal bazı önlemler alınmaya çalışıldığı gözlenmektedir. Gerçekten ekranda şiddeti en fazla hisseden ülke olan ABD'de, şiddet eylemlerinin doruğa ulaşması, Kongre'yi önlem almaya zorlamış ve ABD'nin dört büyük TV kuruluşu, şiddet öğesi içeren filmler gösterilmemesi konusunda uyarılmıştır. Bu nedenle ülkenin en büyük TV kuruluşları ABC, NBC, CBS ve Fox Network, yayınlarında şiddet içeren filmler olduğu taktirde önceden duyuru yaparak anne-babaları uyarmaktadır. Kongrenin bu kararı almasında ise ABD basınında çıkan araştırmaların büyük rolü olmuştur (56).

Şiddetin yasa dışı ya da sosyal eleştiri içeren biçimde kullanımının anlamı, "toplumsal bakımdan onaylanmış sonların sürekli üretimine yönelik bir nitelikte olmaktadır" (57).

Şiddet gösteriminin izleyici ya da seyirciyi reel-hayatında şiddete yöneltmediğini ileri süren araştırmalar ise "fantazyaya açıklamasına" dayanmaktadır. Sözkonusu açıklamanın temelinde üç hipotez bulunmaktadır. (58):

- a. Arınma hipotezi
- b. Bilişimsel sürecin katılımcı değişken olduğu hipotezi
- c. Gösterimde algılanan şiddetin adımıza yapılmış edimler olarak doyum sağlaması ve böylece reel hayatta şiddete yönelme isteğimizi hafiflettiği yolundaki hipotez.

Oysa, kitle iletişim araçlarındaki şiddet yayınlarını izleyerek kendimizi gerçek yaşamda şiddete yönelmekten alıkoymak, bu hipotezlerde savunulduğu kadar basit ve düz bir işlem değildir. Çünkü bu hipotezlerin doğru işleyebilmesi de, filmde izlenen şiddetin bir fantazyaya niteliğinde olduğunun izleyici tarafından

belirgin biçimde algılanabilmesine bağlı bulunmaktadır. Bu ise, çoğu kez, şiddet gösteriminin "fantazy" niteliğinde oluşunun bilişsel düzeyde algılanmasını önleyici koşullar nedeniyle olanaksızlaşabilmektedir.

Gerçekten, henüz tam olarak kanıtlanmamış bu görüşün savunucusu olan bazı araştırmacıların da belirttikleri gibi, bu üç hipotezin açıklamalarının sürecin gerçek yaşamdaki işleyişini yansıtıyor olabilmesi -yani şiddet gösterimlerinin gerçek yaşamda şiddete yönelmeyi azaltıcı arınma sağlaması için- izlenen şiddet ögesi programın fantazy niteliğinin izleyicilerce kavranabilmesi gerekmektedir. Oysa, gerçek yaşamda bu durum çoğu kez sağlanamamaktadır (59). Sonuçta Fantazy kuramı ve bu kurama ilişkin üç hipotez de iç tutarsızlıkları nedeniyle, doğrulanmış sayılmamaktadır.

Nitekim, son araştırmalardan biri de, laboratuvar deneyimi, saha deneyimi ve saha araştırması olarak üç ayrı kategoriden bugüne kadar yapılmış bulunan toplam 67 araştırmanın sonuçlarının dökümüne dayanan değerlendirmesinde (60):

- TV'deki şiddet gösteriminin bir saldırganlık uyarısı olduğu,
- Gösterimdeki şiddetin bir model olarak reel yaşamda şiddet davranışlarında bulunmayı kolaylaştırıcı bir işlev gördüğü,
- Bu tür yayınlara karşı sürdürülen aldırılmazcı tutumun yanlış olduğu,
- Arınma hipotezinin reddi gerektiği,
- Sosyal bilimler için yeni bir olgu olan TV'nin işleyişi ve etkilerinin henüz tamamıyla anlaşılmadığı sonuçlarına ulaşmıştır.

Halloran'a göre "kuşkusuz, anti sosyal davranış ve tutumlarla TV kaynaklı şiddet ve suç arasında doğrudan bir nedensel bağ kurmayı öngören genel bir ilke ileri sürülmemesi gereklidir" (61).

Bugüne kadar yapılan şiddet gösterimine ilişkin araştırmalarda şiddet gösterimi konusunda, toplumsal düzen açısından tehlikeli görülmemeye eğilimindeki hoşgörülü anlayış, artık değişmeye başlamıştır. Bir başka deyişle, şiddet gösterimine karşı, toplum açısından daha duyarlı olmak gerektiği görüşü ağırlık kazanmaya başlamıştır.

Chomsky ve diğer Immediast (medyanın devlet ve şirketler elinden alınarak halk denetimine geçmesini isteyen ve bunun için mücadele veren grup) yanlıları ise, özellikle ticari medyanın "saldırgan ve şiddet üreten" niteliğine dikkat çekmekte ve bu konuda özellikle ABD için şu yaklaşımda bulunmaktadır:

"Artan şiddetin, borç, durgunluk ve sistemli aldatmanın bize her gün hükümet ve tüketici medyası tarafından dayatıldığı düşünülürse, Beyaz Saray, CIA, NSA, CNN, DOD, ABC, USIA, MTV, CBS vb.deki suçları hoşgöremeyiz. . . Kamu alanlarını ilan panoları ve reklamlardan kurtarmak için daha ne kadar beklemek zorundayız?" (62).

4. SONUÇ

Şiddet olgusunun kitle iletişim araçlarında yer alması ile ilgili olarak başlıca iki farklı görüşün bulunduğu görülmektedir. Birinci görüş, aynı zamanda şiddet gösterimine karşı aldırma tutumunun uzun bir dönem sürdürülebilmesinde "düz şiddetin fantazyaya kurgulaması içinde gösteriminin arınma (catharsis) sağlayacağını" ileri süren yaklaşımı içermektedir. Kısaca, "arınma hipotezi" olarak nitelendirilebilecek bu görüşün; şiddet olgusunun toplumsal formasyonun sürdürülebilmesi yönünden ne anlama gelebileceğinin kavranmasını da önlediği ifade edilebilir.

Konuyla ilgili bir diğer yaklaşım ise arınma hipotezini reddeden, bu tür yayınlara aldırma tutumla yaklaşmamak gerektiğini ifade eden ve özellikle, TV'deki şiddetin bir saldırganlık uyarısı olduğunu ileri süren bir içeriğe sahiptir.

Kanımızca ikinci görüşün temel yaklaşımı, çağımızın gerçekliğine de daha uygun düşmektedir. Örneğin, yüzyılımızın başında şiddet gösterimi yalnızca kamuya seslenen iletişim araçları ile gerçekleştirilmesine karşın, günümüzde western, gangster vb. filmlerle yetinilmeyip TV'deki çocuk dizilerine, popüler foto romanlara dek girdiği görülmektedir. Daha da çarpıcı ve "hazin" olanı ise, şiddetin olağan bir olgu gibi kabul ettirilmesinin önemli ölçüde başarılı olmasıdır. Diğer yandan kitle iletişim araçlarında, özellikle TV'de sıklıkla yer alan şiddetin bir tür "özendirici" etkisi ve "uyaran" işlevi de gözardı edilmemelidir.

Dolayısıyla, bir yandan şiddet bireysel ve toplumsal yaşamdan uzaklaştırılmaya çalışılırken, diğer yandan şiddet olgusunun kitle iletişim araçlarında yer almasında daha duyarlı, özenli ve sorumlu davranılması gereğini de vurgulamak istiyoruz. Nitekim son dönemlerde bu alanda yer alan tartışmalara, tipik ve temsil edici bir örnek olarak Immediast grubun yaklaşımları verilebilir. Medyanın devlet ve şirketler elinden alınarak halk denetimine geçmesini isteyen sözkonusu grup, medyanın "şiddeti içselleştirmesine" artık son verilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Gerçekten artık tüm insanlığın bu noktada durup düşünmesinin zamanının gelip geçtiği kanısındayız. Örneğin, tarihe neredeyse "duyarsızlık çağı" olarak geçebilecek bir dönüm noktasında, yüzyıllardır sırtımıza yüklenen iç ve dış savaşlardan, ister örgütlü ister değil şiddetin her türünü benimsemekten ve sonuçta barış çılgınlıkları atarken her an yeniden ürettiğimiz "şiddetin" çocuklarını yetiştirmekten mutlu olup olmadığımızı düşünmenin gerektiğini sanıyoruz. Ve ayrıca, çocuklara ev içi ortamda anne baba kadar, hatta bazen onlardan daha yakın olabilen televizyon ve televizyon kahramanlarının, onlar üzerindeki etkilerini tartışmanın değil, bu gidişe çözüm yolları üretmenin zamanının gelip gelmediğini de düşünmeliyiz.

DİPNOTLAR

1. Yves Michaud, *Şiddet*, çev. Cem Muhtaroglu, İstanbul, İletişim Yayınları 1991, s. 7.
2. a.g.e., s. 7-8.
3. Mehmet Serdar, "Şiddet", *Adam Sanat*, Ekim 1990, sayı: 59, s. 38.
4. Erkan Büker, "TV'de Şiddet", *Kurgu Dergisi*, Anadolu Üniversitesi 1992, sayı: 10, s. 90.
5. Doğu Ergil, "İletişim Araçları ve Şiddet Üzerine", *Kitle İletişim Araçları ve Şiddet*, Hürriyet Vakfı Eğitim Yayınları, No. 8, İstanbul, 1985, s. 55.
6. Nezih Demirkent "Basın ve Terör", *Kitle İletişim Araçları ve Şiddet*, s. 12.
7. Michaud, a.g.e., s. 13-14.
8. a.g.e., s. 14-15.
9. Mehmet Serdar, "Şiddet, Şiddeti Yoketmek İçin Geçerli Bir Savaşım Biçimi Olabilir mi?" *Varlık*, Şubat 1989, sayı: 977, s. 3.
10. Özcan Köknel "Kitle İletişim Araçları Gençleri Nasıl Etkiliyor?", *Kitle İletişim Araçları ve Şiddet*, s. 64.
11. David Riches, "Şiddet Olgusu", *Antropolojik Açıdan Şiddet*, çev. Dilek Hattatoğlu, David Riches (der.), 1. B. İstanbul, Ayrıntı Yayınevi, 1989, s. 12.
12. Garry Marvin, "İspanyol Boğa Güreşinde Şeref, Haysiyet ve Şiddet Sorunu", *Antropolojik Açıdan Şiddet*, s. 15.
13. Hannah Arendt, *Crises of The Republic*, New York, Harcourt Brace Jovanich, Inc., 1972, s. 106.
14. Noel O'Sullivan, "Hannah Arendt: Eski Yunan Özlemi ve Endüstri Toplumu", *Çağdaş Siyaset Felsefecileri*, 1. B., İstanbul, Remzi Kitabevi, 1981, s. 240.
15. Ünsal Oskay, "Şiddete Yaslanan Dünya", *Hürriyet Gösteri*, Ocak 1994, sayı: 158, s. 90.

16. Ernest Mandel, *Hoş Cınayet: Polisiye Romanın Toplumsal Bir Tarihi*, çev. N. Saraçoğlu,, 1. B., İstanbul, Yazın Yayıncılık, 1985, s. 14-15.
17. Riches, a.g.m., *Antropolojik Açından Şiddet*, s. 39-40.
18. Ergil, a.g.m., s. 57.
19. Riches, a.g.m., s. 23-24.
20. Özer Ozankaya, "Toplumsal Gelişme Açısından Yığın İletişim Araçlarında Şiddet Olayları", *Kitle İletişim Araçları ve Şiddet*, s. 50.
21. Ergil, a.g.m., s. 55.
22. James D. Halloran, "Kitle İletişim Araçlarının Şiddete İlişkin Çalışmalarını Etkileyen Koşullar", *Kitle İletişim Araçları ve Şiddet*, s. 47.
23. Halloran, a.g.m., s. 48.
24. Taner Ay, *Rock ve Şiddet*, 1. B., İstanbul, Korsan Yayıncılık, 1994, s.106.
25. Martin Esslin, *TV Beyaz Camın Arkası*, çev. Murat Çiftkaya, 1. B., İstanbul, Pınar Yayınları, 1991, s. 74.
26. Ergil, a.g.m., s. 56.
27. George Comstock, "Television and Human Behaviour", *Understanding Television*, Richard P. Adler (der.), New York, Praeger Publishers, 1981, s. 48.
28. James Halloran, *Kitle İletişim Araçları ve Şiddet*, s. 10.
29. Atalay Yörükoğlu, *Değişen Toplumda Aile ve Çocuk*, Ankara, Kurtuluş Basımevi, 1983, s. 83.
30. Ünsal Oskay, *XIX. Yüzyıldan Günümüze Kitle İletişiminin Kültürel İşlevleri, Kuramsal Bir Yaklaşım*, İstanbul, Der Yayınevi, 1993, s. 355.
31. Orhan Aydın, Gül Aydın, "Ekranada İzlenen Şiddet Saldırgan Davranışları Arttırır mı?", *Psikiyatri Psikofarmakoloji Dergisi*, Cilt:1, sayı: 4, 1993, s. 44.
32. Herbert Schiller, *Kitle İletişim Araçları ve Şiddet*, s. 24.
33. Oskay, "Şiddete Yaslanan Dünya", a.g.e., s. 91.
34. Güler, Deniz, "Çocuğun Kişilik Gelişiminde Zihin Bilimi", *Kurgu Dergisi*, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Yayınları, No:7, 1990, s. 596.
35. Figen Yanık, "Ölümlle Şakalaşan Bir Kuşak Yetiştiriyoruz", Nalan Demirergi, Cüneyt İşcan, Mahmut Tali Öngören, Figen Yanık, *Bu Ne Şiddet*, 1. B., Ankara, Kitle Yayınları, 1994, s. 67.
36. a.g.e. 66.

37. James Halloran, "Mass Communication: Symptom or Cause of Violence?", *International Social Science Journal*, 1978, Vol. XXX, No:4, 816-833, çeviri için bkz: *İletişim ve Toplum Sorunları*, Oya Tokgöz (ed.), Türk Sosyal Bilimler Derneği, Ankara, 1983, s. 62-84.
38. Halloran, a.g.m., s. 79.
39. Ruşen Keleş, "Kent Yaşamı, Şiddet ve Kitle İletişim Araçları", *Kitle İletişim Araçları ve Şiddet*, s. 28.
40. Önder Şenyapılı, *Toplum ve İletişim*, Turhan Basımevi, Ankara, 1981, s. 56.
41. Hamid Mowlana, "Uluslararası Kitle İletişiminde Bilgi Akımı", *Kitle İletişim Araçları ve Şiddet*, s. 31.
42. Nevenka Perkoviç, "Belgrad TV'sindeki Şiddete Dayalı Programlar", *Kitle İletişim Araçları ve Şiddet*, s. 21.
43. Aydın, Aydın, a.g.m., 43.
44. *Milliyet*, 14.12.1993, s. 1.
45. James D. Halloran, vd., *Televizyonun Etkileri*, çev. Ayseli Usluata, İstanbul, İstanbul Reklam Matbaası, 1973, s. 16.
46. Engin Geçtan, *İnsan Olmak*, 11.B., İstanbul, Remzi Kitabevi, 1992, s.
47. James D. Halloran, "Television and Violence", *Violence and The Mass Media*, Otto N. Larsen (der.), New York, Harper & Row Publishers, 1968, s. 144.
48. Oskay, *XIX. Yüzyıldan Günümüze Kitle İletişiminin Kültürel İşlevleri, Kuramsal Bir Yaklaşım*, s. 356.
49. a.g.e., s. 366-67.
50. Comstock, "Television and Human Behaviour", a.g.e., s. 48.
51. Aydın, Aydın, a.g.m., s. 44.
52. Oskay, a.g.e., s. 369.
53. Thomas Radecki, "Şiddete Dayalı Eğlenceler", *Kitle İletişim Araçları ve Şiddet*, s. 16.
54. Oskay, a.g.e., s. 369.
55. Radecki, a.g.m., s. 17.
56. *Milliyet*, 14.12.1993, s. 15.
57. Comstock, a.g.m., s. 38.
58. Oskay, a.g.e., s. 370.
59. a.g.e., s. 376-377.
60. a.g.e., s. 379. Bu konuda daha geniş bilgi için bkz: F. Scott Andison, "TV Violence and Viewer Agression: A Cumulation of Study Results: 1956-1976", *Public Opinion Quarterly*, (1977), s. 314-331.
61. Halloran, "Television and Violence", a.g.e., s. 146.
62. Noam Chomsky, *Medya Denetimi: İmmidiast Bildirgesi*, çev. Şen Süer, 1. B., İstanbul, Tüzm zamanlar Yayıncılık, 1993, s. 17-18.